

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Бондаревської Ксенії Валентинівни
«Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України»,
яка подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

Актуальність теми дослідження

Реалізація виваженої й ефективної політики держави у сфері праці та зайнятості населення - одна з фундаментальних передумов стабільності національної економіки і сталого розвитку суспільства. Проте, у світі практично немає країни, де б ринок праці наближався до стану рівноваги. Більше того, амплітуда значень стимуляторів та дестимуляторів його розвитку – зростає. З одного боку, людство потерпає від COVID-19, котрий «підсуває» усе нові загрози у сфері працевикористання (навіть Всесвітній економічний Форум цього року проходить у формі персональних зустрічей). З іншого боку, науково-технічний прогрес, інформаційні технології і навіть психологічні чинники вносять щораз нові вимоги до розвитку робочої сили, модифікують стан та умови її використання. Ризики та небезпеки, які при цьому виникають, ставлять більше запитань, ніж відповідей. Логічно, тема соціальної безпеки населення (зокрема, економічно активного), чинників її досягнення, протидії ризикам вразливості окремих верств суспільства, поглиблення бідності набирає нового забарвлення та гостроти.

В Україні проблеми трудових аспектів базової захищеності населення вже обговорювалися у наукових колах. На стику XX-XXI століть, у межах Програми соціально-економічної захищеності МОП, було навіть проведено спеціальне обстеження, присвячене вивченню відповідних питань (Гай Стендінг, Ласло Жолдош та ін.). У фокусі уваги тоді опинилися ринок праці, зайнятість, робочі місця, робота, навички, репродуктивність, репрезентативність та захист доходу. Результатом роботи стала презентація методики обстеження базової захищеності населення, а також звіт про проведення дослідження в Україні з рекомендаціями щодо покращання базової захищеності доходу та захисту гарантій волевиявлення. Час, який пройшов за два десятиліття, вніс свої корективи і у стратегічні орієнтири розвитку ринку праці, і у питання інформаційного супроводу процесів працевикористання. Цифровізація трудового і позатрудового життя, поглиблення поділу праці, нові потреби і цінності - лише окремі штрихи до розвитку ринку праці, його можливостей і загроз. Нині увагу вчених привертають дискусії щодо питань місця людини у процесі праці, її шансів у

протистоянні ризикам бідності, навіть появи хронічного (спадкового) соціального відторгнення у середовищі працюючого населення. Насторожує поява ознак трудової дискримінації працівників, зокрема, з числа представників молоді та осіб старшого віку. Нові виклики та загрози, що мають місце в умовах трансформаційних змін економіки України, знову посилюють інтерес до питань безпекової парадигми ринку праці та його розвитку. У цьому плані тематика дисертаційного дослідження Бондаревської Ксенії Валентинівни «Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України» є надзвичайно актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Грунтовні результати дослідження Бондаревської К.В. були підкріплені її участю у наступних науково-дослідних темах: кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові» (0117U006342, 2017–2020 рр.), кафедри економіки та соціально-трудових відносин Університету митної справи та фінансів «Механізми забезпечення безпеки ринку праці» (0117U000645, 2017–2019 рр.) та «Інноваційні підходи до формування ефективної ринково-освітньої моделі» (номер державної реєстрації 0115U007042, 2014-2016 рр.). У межах зазначених тем дисертанткою було надано практичні рекомендації щодо формування багаторівневої стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України, обґрунтовано методологію оцінки безпеки зайнятості та безпеки оплати праці, визначено ключові загрози та перспективи їх нейтралізації; здійснено порівняльний аналіз тенденцій розвитку молодіжного ринку праці України та країн ЄС, визначено відповідні пріоритети державної політики, запропоновано проєктні заходи щодо розвитку молодіжної зайнятості та співробітництва сфер освіти та бізнесу.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення

Наукові положення, дисертаційної роботи Бондаревської Ксенії Валентинівни є достатньо обґрунтованими, отриманими завдяки використанню різних дослідницьких методів, актуальної інформаційної та статистичної бази. Чітко встановлена мета дослідження, а також висновки роботи, що відповідають її завданням, засвідчують цілісність дисертації. Зокрема, поставлена мета, що полягала у науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних основ системного дослідження соціальної безпеки на ринку праці та практичних рекомендацій щодо розробки стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України, є досягнутою.

Результати дослідження в узагальненому вигляді сформульовані у висновках до кожного розділу дисертації (с. 130-132, с. 218-220, с. 315-317, с. 398-400, с. 496-498) та відображено у загальних висновках дисертації (с. 499-505).

Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основного тексту – 537 сторінок комп'ютерного тексту.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, наукову новизну, практичне значення одержаних результатів та відомості про їх апробацію.

Дисертантці вдалося комплексно дослідити і розвинути теоретико-методологічні основи дослідження соціальної безпеки на ринку праці, зокрема в контексті визначення дефініцій соціальної безпеки та соціальної безпеки на ринку праці, її структурних компонентів, інституційного та нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки на ринку праці, розробки методологічних аспектів її оцінки (с. 53-60, с. 64, с. 66-69, с. 76-81, с. 98, с. 101-104, с. 126-129), проаналізувати тенденції розвитку світового та національного ринку праці в сучасних умовах, провести комплексну рейтингову оцінку рівня соціальної безпеки на ринку праці України у регіональному вимірі та у порівнянні з країнами ЄС (с. 143-160, с. 163-193, с. 197-218), дослідити характеристики неформальної зайнятості та наслідки її впливу на безпеку ринку праці, стан соціальної безпеки молоді та осіб старшого віку на ринку праці в контексті діагностики загрози безробіття, загрози у сфері оплати праці та шляхи їх подолання (с. 226-249, с. 254-273, с. 276-292, с. 294-315), обґрунтувати концептуальні основи оцінювання перспектив нейтралізації ключових загроз соціальній безпеці на ринку праці України, ідентифікувати ключові загрози із використанням методів економіко-математичного моделювання, провести моделювання стратегій забезпечення соціальної безпеки на ринку праці в контексті трансформації ключових загроз (с. 319-347, с. 348-374, с. 376-397), обґрунтувати концептуальні засади розробки багаторівневої стратегії соціальної безпеки на ринку праці, запропонувати напрями її реалізації на національному та регіональному рівнях, а також стратегічні пріоритети забезпечення соціальної безпеки на внутрішньо-організаційному ринку праці (с. 404-432, с. 435-466, с. 468-494).

Наукова результатів дисертаційної роботи Бондаревської Ксенії Валентинівни визначається обґрунтуванням теоретико-методологічних основ дослідження соціальної безпеки на ринку праці та практичних рекомендацій щодо розробки стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України.

Головним науковим здобутком дисертантки є розробка нового напрямку наукового дослідження, основу якого складає концепція багаторівневої стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України (с.405-425). Новизна запропонованого підходу базується на введенні в науковий обіг дефініції «соціальна безпека на ринку праці» (с.66) та тлумаченні стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України, що враховує два пріоритетні напрями – безпеку зайнятості та безпеку оплати праці (с. 405).

Окремої уваги заслуговує авторська розробка державної стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України, що є своєрідним виразником багаторівневої стратегії на національному рівні та враховує пріоритети державної політики, які сприятимуть подоланню ключових загроз соціальній безпеці на ринку праці та забезпечуватимуть збалансований розвиток останнього (с. 425-432).

Інноваційний характер має розробка автором концептуальних основ механізму оцінки ключових загроз соціальній безпеці на ринку праці України та перспектив їх нейтралізації. Відмінностями даного механізму є комбіноване застосування методів експертного опитування, економіко-математичного моделювання та прогнозування динаміки проблемних явищ і загроз на ринку праці, що перешкоджають забезпеченню соціальної безпеки на ньому, а також розробку імітаційної моделі оцінки ефективності стратегічних напрямів щодо забезпечення соціальної безпеки на ринку праці. Практичному опрацюванню зазначеного механізму присвячено четвертий розділ дисертації, його концептуальні основи наведені на рисунку 4.1, с. 319.

Особливою науковою цінністю відзначається авторський підхід щодо методики комплексної рейтингової оцінки рівня соціальної безпеки на ринку праці за індикаторами безпеки зайнятості та безпеки оплати праці, що відзначається універсальністю та гнучкістю застосування (с. 126-129). Зокрема, оцінка надає можливість не лише визначити місце досліджуваного об'єкта (регіону, країни) у загальному рейтингу, а й провести категорійний та зональний розподіл з метою опрацювання отриманих результатів та виявлення «слабких місць». Зазначений підхід було використано автором не лише для оцінки рівня соціальної безпеки на ринку праці України у регіональному вимірі та у порівнянні з країнами ЄС, а й з метою оцінки рівня безпеки оплати праці за регіонами України (с. 195-217, с. 307-312).

У роботі удосконалено компонентну структуру соціальної безпеки на ринку праці на державному, регіональному, корпоративному та індивідуальному рівнях (с. 66-69), концепцію механізму інституційного забезпечення соціальної безпеки на ринку праці (с. 76-86), що дозволяє сформулювати теоретичні та інституційні основи забезпечення соціальної безпеки на ринку праці в сучасних економічних умовах. Важливого значення набувають авторські напрацювання стосовно забезпечення соціальної безпеки осіб старшого віку на ринку праці у контексті розробки конкретних заходів щодо недопущення дискримінації за віковою ознакою, підвищення конкурентоспроможності, підтримки працездатності осіб старшого віку, орієнтації на формальні трудові відносини тощо (с. 276-277, с. 283-292). Варті уваги науково-практичні підходи автора щодо нейтралізації проблемних явищ та загроз безпеці оплати праці, що постає вкрай важливим та актуальним питанням на сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин та відображає один із ключових аспектів формування стану соціальної безпеки на ринку праці. Відмінністю авторських підходів до визначення шляхів подолання загроз у сфері оплати праці є врахування основних функцій заробітної плати, невиконання яких і

визначає формування відповідних загроз (с. 295-298, с. 312-315). Окреме місце у дослідженні соціальної безпеки на ринку праці та розробці стратегічних заходів щодо її забезпечення посідає визначення концептуальних засад формування корпоративної стратегії забезпечення безпеки зайнятості та оплати праці, що надає можливість підвищення ефективності праці, посилення стану захищеності працівників у соціально-трудових відносинах, зростання рівня їх трудових доходів (с. 468-494). У межах даної стратегії автором пропонується концепція розробки та реалізації корпоративної системи наставництва та професійного коучингу, що має на меті забезпечити ефективну взаємодію молоді та працівників старшого віку у процесі навчання, активізуючи їх сильні сторони та нейтралізуючи слабкі (с. 472-483).

У рамках дослідження набув подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема надано авторські трактування категорій «соціальна безпека», «безпека зайнятості», «безпека оплати праці» (с. 53-54, с. 66-69). У дефініціях соціальної безпеки та безпеки оплати праці автор робить наголос на врахуванні принципу соціальної справедливості, а при характеристиці поняття безпеки зайнятості відзначає необхідність забезпечення індивідуальних, колективних та суспільних потреб. Елементи наукової новизни містять пропозиції щодо детінізації відносин зайнятості та оплати праці, що передбачають комплекс заходів нормативно-правового, регулятивного, адміністративного, стимулюючого, економічного, соціального та інформаційного характеру та можуть сприяти нейтралізації загрози розповсюдження явища «тіньових» соціально-трудових відносин (с. 243-249). Автором розвинуто підходи щодо формування механізму взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг, в тому числі за допомогою реалізації проєктів розвитку молодіжного підприємництва та партнерства закладів освіти з роботодавцями щодо навчання осіб старшого віку, що покликані забезпечити соціальну безпеку на ринку праці саме цих найбільш вразливих категорій робочої сили (с. 435-452). Особливої практичної цінності набуває імітаційне моделювання стратегій соціальної безпеки на ринку праці в контексті трансформації загроз, що дає можливість оцінки ефективності тих чи інших заходів державної політики в залежності від обраної стратегії (с. 377-397).

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів

Теоретична цінність результатів дисертаційної роботи полягає у розробці нових та подальшому розвитку існуючих теоретико-методологічних основ дослідження соціальної безпеки на ринку праці, зокрема у визначенні дефініції та структури соціальної безпеки на ринку праці, удосконаленні механізму її інституційного забезпечення та методології оцінки, а також розробці методики комплексної рейтингової оцінки рівня соціальної безпеки на ринку праці.

Практичне значення дослідження має вираження, в першу чергу, у доведенні теоретичних та методологічних положень дисертації до рівня

конкретних науково-практичних рекомендацій, що схвалено та прийнято до використання Директоратом професійної освіти Міністерства освіти і науки України (довідка № 5/65-21 від 29.01.2021 р.), Департаментом соціального захисту населення Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка № 8370/0/192-20 від 12.11.2020 р.), Дніпропетровським обласним центром зайнятості (довідка № 12/04-3981 від 20.11.2020 р.), Федерацією організацій роботодавців Дніпропетровщини (довідка № 448 від 17.11.2020 р.), ПрАТ «ДТЕК ПАВЛОГРАДВУГІЛЛЯ» (ФІЛІЄЮ «ЦЗФ ПАВЛОГРАДСЬКА») – довідка № 748 від 18.11.2020 р., ПрАТ «ПІВНІЧНИЙ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИЙ КОМБІНАТ» (довідка № 5911/1 від 24.11.2020 р.), ТОВ «ПРОДОМ» (довідка № 14 від 16.12.2020 р.), ПрАТ «Дніпропетровський комбінат харчових концентратів» (довідка № 3 від 30.11.2020 р.), ТОВ «МАГ-АУДИТ» (довідка № 3/12 від 03.12.2020 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях та авторефераті

Основні результати дисертаційної роботи Бондаревської Ксенії Валентинівни, висновки та рекомендації опубліковані у 85 наукових працях загальним обсягом 36,46 д.а. (особистий внесок автора висвітлено на 21,64 д.а.). У доробку дисертантки – 4 колективні монографії, 22 статті у наукових фахових виданнях України, 4 статі у наукових періодичних виданнях держав ОЕСР та ЄС, які входять до міжнародних наукометричних баз, 43 публікації за матеріалами науково-практичних конференцій, 12 статей в інших виданнях. Ці публікації повною мірою відображають основні результати дисертації.

Зміст автореферату Бондаревської К.В. ідентичний основним положенням, висновкам і рекомендаціям дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та зауваження

Визначаючи наукові здобутки та позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Бондаревської Ксенії Валентинівни, слід звернути увагу на окремі недоліки та дискусійні положення.

1. Автор, визначаючи тему, об'єкт та предмет дослідження, вказує на особливе місце у ньому поняття «стратегії» (забезпечення соціальної безпеки на ринку праці). Проте, у методологічній частині роботи основну увагу приділяє понятійно-термінологічному дискурсу щодо «соціальної безпеки» (від розгляду сутнісних характеристик загальної безпеки до визначення суті і структурних елементів соціальної, відповідного її інституційного та нормативного забезпечення останньої, методів оцінки) (с.46-57, с.64-72, с.72-99, с.100-129). Що ж до поняття власне «стратегії», стратегічних пріоритетів економічного вирішення проблемної ситуації (як вектора змін), то увагу концентрувати починає лише починаючи у другій частини роботи.

2. Розробляючи власний теоретико-методологічний підхід до аналізу соціальної безпеки, дисертант пропонує робити різницю між поняттями

«загроза» та «небезпека» (с. 46). Водночас, залишається незрозумілим, чому ця ідея не знаходить застосування при розробці багаторівневої стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України, де знаходимо лише поняття «загроз» (с.405-425).

3. Цікавим, методично й інформаційно насиченим є аналітичний блок дисертаційної роботи, зокрема, де наводиться регіональний вимір комплексної рейтингової оцінки рівня соціальної безпеки ринку праці України (с.194-218). Особливо привертає увагу таблиця з результатами розрахунків за період 2013-2019 рр. (с.209, табл.2.24). При цьому, виникають запитання щодо переміщення регіонів з однієї категорії в іншу. Так, якщо стосовно східних областей, які особливим чином відчують наслідки військового конфлікту, логіка автора є зрозуміла, то цікаво почути думку щодо різниці у поведінці Івано-Франківської та Волинської областей. Крім цього, у дослідженні відсутня інформація про АР Крим. В 2013 році статистична інформація була доступна. В таблиці слід було вказати цю інформацію. Щодо даних за 2018 рік – зробити зноски з поясненням..

4. Серед ключових чинників структурних зрушень світового ринку праці (в т.ч. й кваліфікаційних) автор справедливо називає міграційні переміщення населення (с. 147). Цьому є численні докази. Проте, міграційні тренди на світовому ринку праці у роботі не підкріплені статистичною інформацією. Безпосередній аналіз впливу міграційної активності людей на стан соціальної їх безпеки на ринку праці не проведено.

5. За результатами розрахунків прогнозу показників ключових загроз соціальній безпеці на ринку праці України до 2030 року (п. 4.2), автор вказує на окремі тенденції. При цьому, виникає запитання, чим можна пояснити нестабільність динаміки індексу реальної заробітної плати на період з 2021 по 2030 рр.? Яким чином це може вплинути на соціальну безпеку на ринку праці? Чому така різниця у рангу показника загрози «Діджиталізація та інформатизація» у бальній оцінці ринків праці Україна-Світ (с.328, табл.4.2)? Крім цього, потребує додаткових аргументів вибір параметрів економіко-математичного моделювання загроз на ринку праці, здійсненого автором.

6. Беззаперечну наукову та практичну цінність має авторський проєкт «Школа молодіжного підприємництва» (с. 440-446, рис. 5.7). Доречним було б конкретизувати механізм відбору учасників до цього проєкту.

7. У п'ятому розділі дисертації автор пропонує впровадження системи багаторівневого моніторингу соціальної безпеки на ринку праці, описує механізм його проведення (с. 464-466, рис. 5.10). Що ж до необхідності розробки окремої концепції моніторингу на корпоративному рівні, як його складової, ідея потребує додаткового обґрунтування з боку автора.

Водночас, наведені критичні зауваження та дискусійні положення не знижують цінності та значення дисертаційної роботи Бондаревської К.В., її позитивної оцінки як ґрунтового дослідження, що вирішує важливу наукову проблему.

Загальний висновок

Враховуючи актуальність, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, їх практичну цінність, можна зробити висновок, що дисертація Бондаревської Ксенії Валентинівни «Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України» є цілісним і завершеним науковим дослідженням, що вирішує важливу наукову проблему щодо обґрунтування теоретико-методологічних основ системного дослідження соціальної безпеки на ринку праці та практичних рекомендацій щодо розробки стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України.

Дисертаційна робота виконана на високому науковому рівні. За своїм змістом, якістю проведеного дослідження та значущістю викладених теоретико-методологічних і науково-практичних розробок відповідає рівню дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Тема та зміст роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Дисертація «Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України» відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України до робіт на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, зокрема пунктам 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами і доповненнями), а її автор Бондаревська Ксенія Валентинівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри теоретичної
і прикладної економіки
Інституту адміністрування
та післядипломної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

У.Я. Садова

Підпис Садової У.Я. «засвідчую»

Вчений секретар Національного університету
«Львівська політехніка»

Р. Б. Брилинський